

CHARAKTERISTIKA WALDORFSKÉ ŠKOLY / ŠKOLY RUDOLFA STEINERA

Poznámky na úvod

Máme-li určité škole přiznat status waldorfské školy/školy Rudolfa Steinera, potřebujeme charakteristiku zásadních prvků, abychom mohli určit, zda se skutečně jedná a školu waldorfskou/školu Rudolfa Steinera. Pokud je příslušné škole status přiznán, je zapsána do světového seznamu waldorfských škol.

Charakteristiky, popsané v následujícím textu, jsou formulovány otevřeně a neobsahují žádný kontrolní seznam, ale charakterizují to, co chápe Mezinárodní konference¹ pod pojmem waldorfská škola/škola Rudolfa Steinera. Toto pojetí vnímáme jako něco, co se vyvíjí, proto budou také tyto charakteristiky po nějaké době zase nabrzeny jinými, ovšem základy waldorfské pedagogiky zůstanou zachované.

Tento text může sloužit jednak k reflexi vlastní situace nebo posloužit při akreditačním procesu k uznání určité školy za waldorfskou/školu Rudolfa Steinera.

Charakteristiky waldorfské školy/školy Rudolfa Steinera jsou kromě jiného:

Vzájemné vztahy

Škola je v kontaktu s již existujícími waldorfskými školami/školami Rudolfa Steinera. Vědí o sobě a znají se navzájem. Usilují o vzájemné propojení. Sdílené povědomí jedné školy o ostatních v určitém regionu nebo zemi posiluje vlastní práci každé z nich. Vědomí vzájemné sounáležitosti se může projevit i v mezinárodním kontextu, například partnerstvím s dalšími školami v jiných zemích nebo pomocí školám, které teprve vznikají nebo se octly v nouzi. Patří k tomu i účast pedagogů na dalším vzdělávání organizovaném na regionální, národní i mezinárodní úrovni.

Toto vzájemné povědomí jedné školy o druhé vytváří vnitřní soudržnost. Izolace nebo samotářství nejsou znaky waldorfské školy/školy Rudolfa Steinera.

Kromě toho usiluje škola o to, aby se integrovala do sociálních vztahů místa, na kterém se nachází, a snaží se účastnit se veřejného života a vyvarovat se života v ústraní.

Identita školy

Každá škola má vlastní nezaměnitelnou osobitost. Svou identitu získává už svou existencí se všemi zvláštnostmi, přednostmi a možnostmi vývoje. Ty jsou podmíněny způsobem, jakým škola vznikla, místem a okolím, zakládajícími rodiči a učiteli. Je to jako tělo člověka. Kromě toho má škola ještě druhou identitu, kterou utváří realizace pedagogiky, iniciované Rudolfem Steinerem. Nakolik se daří uvádět do praxe toto vychovatelské umění tak, jak je Steiner načrtl a popsal? Tím je myšleno, zda ve třídách a v práci pedagogů toto umění výchovy vnímáme. Týká se to pedagogiky, to znamená, jak učitelé jednají s dětmi a žáky, týká se to didaktiky, jak učitelé zacházejí s obsahem a přenosem vyučovací látky, jak využívají základní didaktická témata

¹ Mezinárodní konference waldorfského hnutí (Haagský kruh) - orgán Pedagogické sekce Goetheana, mezinárodní grémium, které mimo jiné rozhoduje o zařazení školy na Světový seznam waldorfských škol.

výchovného umění a konečně i toho, zda jsou metodiky a pedagogika používány způsobem odpovídajícím věku ve smyslu nauky o člověku. Můžeme vnímat, že se v příslušné škole pracuje ve všech těchto třech oblastech kreativně?

Tento pohled tvoří větší část identity. Je doplněn tím, co vnímáme u jednotlivých pedagogů a ve společenství učitelů jako *vnitřní smysl*. Setkáme se u většiny pedagogů s vnitřním postojem, který odpovídá úsilí o poznání a sebevýchovu s pomocí antroposofie? Cítíme a vnímáme tu vedle radosti z povolání zřejmé a viditelné úsilí o poznání člověka jako základu pedagogiky? To utváří specifickou náladu každé jednotlivé školy a je duševním výrazem toho, co obecně vnímáme jako ducha školy.

Vzdělávací plán

Protože osnovy odrážejí vývoj dětí a žáků a tím jej posilují – to je zřejmé každému, kdo je přiměřeně věku používá – nejsou nějakou libovolnou částí pedagogiky, ale naprosto zásadním prvkem. Přesto dochází ve vzdělávacím plánu ke změnám, a to hlavně ze tří důvodů: kvůli místu, času a vývoji.

Každá škola je zasazena do určitého kulturního, geografického a politického prostoru. Ten ovlivňuje osnovy stejně tak, jako když Rudolf Steiner vyvozoval pokyny pro barvy k vymalování tříd vždy z konkrétního místa.

Každá škola je zároveň zasazena do určitého časového proudu. Každá oblast nebo každá země má vlastní historii, která popisuje světové dějiny ze svého pohledu. I to se musí ve vzdělávacím plánu odrazit.

Každá škola musí také přiměřeně odpovídat požadavkům zodpovědných státních školských institucí. Ty se snaží zadání osnov – více nebo méně – ovlivňovat.

Příklady: Jaký je obsah dějepisu sedmé třídy v mimoevropských zemích? Jaká je tam vyprávěcí látka? Daří se vývojový směr, obsažený například v severské mytologii, nahradit vlastními mýty dané země, aniž by se ztratil pedagogický účinek původních mýtů? Jak se musí změnit výuka cizích jazyků v multietnických zemích, kde se už tak jako tak mluví čtyřmi jazyky? Je to oblast plná pohybu a dynamiky, a přesto jsou původní Steinerovy údaje měřítkem – chápeme-li, co jimi zamýšlel podnítit. V mnoha zemích vyvíjejí úřady tlak, který má na osnovy vliv, zpravidla v povinnostech, které neodpovídají vývoji, ale státním zájmům. (Například různé formy „předčasného“ akademického učení ve věku, v němž to není podle našich vývojových měřítek vhodné.)

Ledacos o škole vypovídá, jak si v tomto trojnásobném pnutí vede. Daří se jí vytvořit produktivní kompromis mezi možností a ideálem a působit tvořivě-kreativně?

Zůstává zachován obraz vývoje dítěte, odrážejí a podporují jej osnovy?

K tomu musíme přihlížet.

Vztah mezi učitelem a žákem a vztah ke světu

Vývoj dítěte a učení se odehrávají na pozadí vztahu dítěte k vyučujícímu, k němuž musí cítit důvěru, v prostoru, který je obklopuje, a při pozorování světa. Za životaplné utváření tohoto vztahu nesou waldorfské učitelé zvláštní odpovědnost. V dospívání se tento vztah proměňuje; žáci se teď se světem setkávají a poznávají jej z perspektivy předmětů a je třeba podněcovat u nich vytváření vlastního úsudku, schopnosti empatie a samostatné jednání. Vládou učitelé

středoškolského stupně kromě své odborné způsobilosti schopností chovat se k dospívajícím tak, aby žáci v sobě objevili vlastní nároky na sebe sama a vyvinuli odvahu uspořádat podle toho svou biografii? Probouzí výuka v žácích hlubší otázky? Nudí se žáci ve škole nebo projevují zájem o své bližní a o svět? Je na středoškolském stupni zřejmé, že navzdory tlaku na výkon při přípravě na závěrečné zkoušky tu probíhá waldorfská pedagogika?

Uměleckost. Umělecké vyučování

K cílům waldorfské pedagogiky patří to, že se snaží prolomit upřednostňování intelektualismu (nikoli intelektu) alespoň v pedagogice, aby výchova byla zase spojená se životem a ne jen s kognitivním učením. Jen tak dostojíme svému pedagogickému úkolu, když žák, opouštějící školu, si v sobě ponese zárodek lidskosti v podobě silného myšlení, citění a chtění. To, jaký je vzájemný vztah těchto schopností, ovlivňuje, zda člověk dokáže jít svou vlastní cestou.

Zda jsou tyto schopnosti integrovány v já člověka a jakým způsobem, to se projeví na samostatnosti člověka.

Jedním z nejdůležitějších nástrojů k rozvíjení těchto schopností je umělecké vyučování. Tím se rozumí čtvero prvků:

1. Učitel sám pěstuje vztah k některému umění, měl by usilovat o to, aby pěstoval ve své bytosti něco uměleckého.
2. Používá ve vyučování umělecké prostředky (malování, kreslení, recitaci, hudbu a podobně).
3. Jeho vyučování samotné je umělecké svou originalitou, obrazností a uspořádáním jednotlivých činností tak, aby se žáky dýchaly. To je vlastně to nejpodstatnější.
4. A konečně usilují učitelé o přiměřeně estetický vzhled okolí školy, protože to se odrazí na nevědomém rozpoložení žáků

Cesta sama je cíl. To znamená, že umělecké vyučování jako hotový výsledek neexistuje, protože pak by umění „zamrzlo“, ale je tu zřetelné úsilí o ně. Toto úsilí se kromě jiného projevuje v tom, jak závislí jsou učitelé na prefabrikovaných metodách. Na to se v procesu uznávání hledí a k tomu se přihlíží.

Přitom je třeba posoudit, zda se umění používá jako cíl sám pro sebe nebo z pedagogických důvodů. Toto rozlišení má rostoucí význam. Umělecká výuka existuje i mimo waldorfské školy/školy Rudolfa Steinera.

Formy. Podoba školy a vyučování

Při koncipování waldorfských škol/škol Rudolfa Steinera uvedl Steiner jen málo *forem*, které vytvářejí jejich identitu. Všechny mají své zdůvodnění v poznání člověka a v sociální úloze škol.

Tyto formy jsou následující:

- 1) Věkově homogenní, výkonově různorodé skupiny žáků. Třídy podle věku, ne podle schopností.
- 2) *Vedle* toho je možné tvořit skupiny pro odborné předměty podle výsledků žáků.
- 3) Třídní učitel, který třídu doprovází po mnoho let.
- 4) Ráno epochové vyučování, *po něm* výuka odborných předmětů.
- 5) Předškolní stupeň bez akademických učebních cílů.
- 6) Škola jako jednotná, od předškolního věku do dospělosti.

- 7) Individuální péče o žáky v rámci společenství třídy.
- 8) Koedukace.

Pro učitele platí následující „formy“:

- 1) Každý učitel je plně spoluodpovědný za školu jako celek.
- 2) Učitelé si udržují prostřednictvím společných pravidelných pedagogických konferencí mezi sebou vzájemný vnější i vnitřní vztah a dále se tak vzdělávají.
- 3) Vedení školy nepouštějí učitelé z rukou (žádné určování zvenčí).
- 4) Rodiče a učitelé tvoří společenství, zodpovědné za školu.
- 5) Učitelé hledají a nacházejí formy rozvíjení kvality.
- 6) Učitel zodpovídá za své vyučování na základě nauky o člověku, vztahu k žákům a na základě svých sociálních a odborných kompetencí.

Odůvodněnost existence. Zdraví iniciativy

Každá školní iniciativa se potřebuje vyvíjet a růst. Je pochopitelné, že iniciativa, která zůstane (příliš) malá, se bude jednoho dne muset ptát, zda ještě vyhovuje pedagogickým a společenským úkolům. Pokud se základní stupeň školy rozrůstá organicky, vynoří se otázka po středoškolském stupni. Mnoho škol má z pochopitelných důvodů sklon zakládat střední školu příliš brzy. Důsledkem toho je často existenciální krize, která zase zpochybní školu jako celek.

Je škola schopná vytvořit víceméně správnou rovnováhu mezi růstem a vývojem, takže pedagogická úloha zůstane nedotčena? Nakolik je škola náchylná ke krizím, nakolik s ní krize otrásají, nebo je v trvalé krizi?

Krize *nemusí* být součástí školy.

Totéž platí pro finance školy. Na jedné straně odrážejí „zdraví“ daného zařízení, na druhé straně jsou velmi náchylné k výkyvům, které mohou přijít zvenku i zevnitř. Má škola finančně víceméně zdravý základ? Nebo potřebuje v této oblasti pomoc?

Soužití. Společenství

Základem waldorfské školy/školy Rudolfa Steinera je soužití lidí. Rodiče se ve škole setkávají s lidmi, ne s funkcionáři. Veškeré společné působení a všechna společná práce probíhají ve znamení lidskosti a lidské důstojnosti.

Zde je možné rozvíjet významné formy spolupráce mezi učiteli a rodiči i dalšími zainteresovanými lidmi. Osobní nebo institucionální moc by neměla být rozhodující. Ve všech procesech vedení školy – navenek i směrem dovnitř – má být zřetelné úsilí o transparentnost a srozumitelnost. Stejně se předávají i rozhodnutí. Převážná část „dobrého jména“ pramení z této kvality. Naskytá se otázka, je-li toto „dobré jméno“ znát v okolí školy.

Setkání učitelů s rodiči (třídní schůzky, konzultační hodiny, odborné konzultace, rozhovory o žácích) vyžadují ze strany učitelů nejvyšší péči – posuzovat je vždy z „obecně lidského“ pohledu.

Je-li ve škole takové úsilí viditelné, získá si profil zařízení, které si uvědomuje svou sociální zodpovědnost.

Vedení školy

Na pozadí trojčlennosti sociálního organismu, která vznikla současně s waldorfskou školou, vyzval Rudolf Steiner učitele k tomu, aby vedení školy vzali sami do svých rukou. Co to znamená? Vést školu znamená nést ve vědomí stále zřetelněji úkol a poslání waldorfské školy a neustále na nich pracovat. To je možné uskutečnit jen společných studiem antroposofických základů této pedagogiky. Vedení školy je tedy založeno na sjednocujícím duchu waldorfské školy, který vznikne tak, že učitelé i rodiče si vypracují základy a stále lépe je poznávají. Na těchto základech je pak možné realizovat nejrůznějšími způsoby vedení školy, organizační strukturu školy, financí, správy atd. Starý princip „samosprávy“ (ve smyslu všichni dělají všechno) na mnoha školách už nefunguje a byl nahrazen nejrůznějšími formami delegování práce a zodpovědnosti – vždycky vyhledanými ve shodě s posláním školy a se zúčastněnými lidmi.

Součástí hodnocení bude také to, jaká je organizace školy v otázkách vedení, zda hledá souvislosti věcí, zda již vedení není vnější a neodehrává se mimo školní dění.

Závěrečná poznámka

Když to, co jsme tu načrtli, shrneme, můžeme říci, že waldorfská/škola Rudolfa Steinera je ta, kde většina učitelů žije ze zažehujícího ducha. Ten ulehčuje to, co je těžké, umožňuje nemožné a projasňuje temnotu.

ŠKOLY S PRVKY WALDORFSKÉ PEDAGOGIKY

Úvod

Za školy „s prvky waldorfské pedagogiky“ můžeme považovat různé školní formy.

- Může jít o existující školu z mainstreamového proudu, která využívá prvky waldorfské školy/školy Rudolfa Steinera a chce je používat.
- Může jít o nové školy, které jsou na cestě k získání statusu waldorfské školy a v (blízké) budoucnosti je získají, ale ještě potřebují čas, aby toho dosáhly.
- Mohou to být školy, které v rámci státního vyučovacího systému používají waldorfskou /Steinerovu pedagogiku do té míry, do jaké to rámec existujícího systému umožňuje.

Pak existují ještě školské formy jiného druhu, v nichž také usilují o waldorfskou pedagogiku/pedagogiku Rudolfa Steinera.

- Jsou to docela malé, naprosto „svobodné“ školy, s jakými se setkáme ve spojení se zemědělskými podniky
- Patří k tomu rychle rostoucí skupina „Home-Schools“. U této skupiny musíme rozlišovat mezi „domácími školami“ jako přípravou na regulérní školu a takovými, které principiálně chtějí „domácí školou“ zůstat, protože jiné školské formy odmítají.

U těchto škol se můžeme setkat s různými waldorfskými prvky:

Existuje v nich vyprávěcí látka.

Pěstují hudbu.

Vyučuje se v epochách a děti si vedou epochové sešity.

Používají vzdělávací plán.

Aplikují hygienický rozvrh hodin.

Vyučuje se tu eurytmie.

Vyučují se (navíc) cizí jazyky.

Maluje se a systematicky se procvičuje kreslení forem.

Učitelé se scházejí každý týden na pedagogických konferencích.

Usiluje se tu o učitelský étos tak, jak jsme jej výše popsali.

Učitelé se účastní kurzů dalšího vzdělávání pro waldorfské učitele.

Studují nauku o člověku, která je základem waldorfské pedagogiky (antroposofii).

Při rozhodování, zda se škola smí nazývat školou s prvky waldorfské pedagogiky, záleží na tom, kolik z těchto prvků ve škole existuje a v jaké kvalitě.

Vztah k uznaným waldorfským školám

Je důležité, že u těchto škol můžeme vnímat úsilí o waldorfskou pedagogiku a jako takové je můžeme uznat. Je možné sestavit druhý seznam škol, který by zahrnoval školy s prvky waldorfské pedagogiky.

Závěrečná poznámka

Měli bychom se vyhnout tomu, aby tyto různé školské formy zůstaly neviditelné ve svém usilování o umění výchovy.

Jestliže ještě platí Steinerova věta, že antroposofie se nikdy nesmí oddělit od svého iniciátora, máme důležitý úkol: tyto školské formy, usilující o waldorfskou pedagogiku, vzít na vědomí a tím uznat oprávněnost jejich existence. Jedná se pak o druhý proud školských forem vedle proudu typických waldorfských škol/škol Rudolfa Steinera, které byly jako takové uznány.

Tak můžeme umožnit vznik plodnému pedagogickému meziříčí.